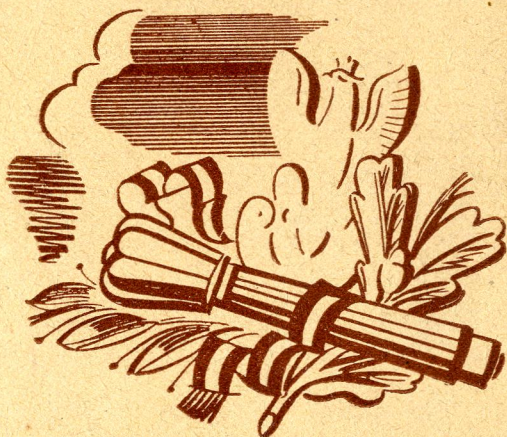

6962

СТЕФАН ПОМАРАНСЬКИЙ

Маршал
**Йосиф
Пісудський**

283 answered

К. Шевченко: Портрет Маршала Йосифа Пілсудського

06 10
Д-Р СТЕФАН ПОМАРАНСЬКИЙ

МАРШАЛ ЙОСИФ ПІЛСУДСЬКИЙ

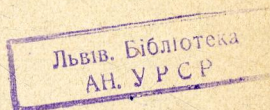
6962
переклад

ПЕРЕКЛАВ

ІВАН ВІЛЬХІВСЬКИЙ

Нам. Львів обл.
56(10) 1940

83777

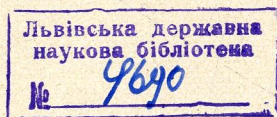

Л Ї В І В

1 9 3 8

ГОЛОВНИЙ СКЛАД:
КНИГАРНЯ НАУК. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

T3(4П)5/6-532.1

З друкарні Наук. Товариства ім. Шевченка у Львові.

Передмова від перекладача.

Постать Маршала Йосифа Пілсудського — це одна із найбільших в історії, не тільки Польщі, але й Східної Європи, що кидають свою тінь наче розлогий дуб на сучасні й грядучі покоління.

Для польського народу — Він великий Будівничий польської Держави, що ціле своє життя посвятив тільки одній думці, одній цілі: воскресити поневолену Батьківщину, а одночасно виховати польський нарід так, щоб він був все готовий стати в обороні своєї Держави.

Для інших народів, а особливо ж для народу українського — Йосиф Пілсудський — це оборонець його перед московською неволею та перед всеруйнуючим большевизмом, оборонець і приятель не тільки словами, але й ділом, що заключив союз із Вождом українського народу Симоном Петлюрою і вирушив з ним на золотoverхий Київ. Спадкоємець ягайлонської ідеї, що зєднала в добровільному союзі стільки народів під крилами Польської Речіпосполитої, Йосиф Пілсудський відносився з найживішою симпатією до гасла визволення словянських народів, яке колись

репрезентувало Кирило-Методіївське Братство під проводом Безсмертного Кобзаря України Тараса Шевченка. З тією симпатією лучив він також геніяльне політичне передбачення. Він знав, що Москва без України перестане бути грізною для своїх сусідів.

Тому прямував він до узгоднення на завжди животних інтересів свого народу з найсуттєвішими інтересами українського народу, звязуючи Польську Річпосполиту в її теперішніх постійних границях з Україною, мимо тодішньої її слабкої державности, що ставляла іще лиш перші кроки.

І хоч ворожа судьба та неприхильні обставини не дозволили Йому довести до кінця Його діла, то все-ж-таки належиться Йому за ту пропам'ятну пробу любові і пошана не тільки від вдячного польського, але й від українського народу, якому покищо іще не судилося стати домовитим господарем у золотоверхому Києві, столиці України.

А щоб шанувати, щоб полюбити Великого Маршала, треба пізнати його життя, його діло, його стремління й його ідеї. А коли Його пізнаємо, коли зрозуміємо його великі замисли й ідеї, тоді навчимося від нього тієї жертвенности й безмежної любови Батьківщини, якою Він жив до кінця життя.

І ось тому даємо в руки українського читача одну з найкращих книжечок про Великого Маршала. Досі переложено її на цілий ряд чужих мов (іспанську, лотишську, португальську, турецьку й угорську), а в польській мові видержала вона

вже 13 видань, що свідчить про той пієтизм, з яким представлене в ній життя не тільки великого Будівничого Польщі, але й пограничної постаті в історії Східної Європи.

Згодом побажаймо, щоб ця невеличка книжечка найшлася в руках кожного українця, що знає й хоче піти за словами нашого Віщого Кобзаря:

„Учітєся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтєсь,
Свого не цурайтєсь!”

і щоб кожний шанував пам'ять цього великого Чоловіка, що повинен бути дорогий всім громадянам Польської Речіпосполитої, як Відновитель Держави й оборонець усіх її народів перед большевицькою повинню, та врешті як оборонець західньої культури й цивілізації перед її загладою.

Іван Вільхівський.

„Мусите все памятати, що **мо-
жу, бо мушу**; а колиб вам того
мушу не стало, то пригадайте собі
мое **кажу**“.

З промови Маршала.

ерший начальник відро-
дженої Речіпосполитої
Польської й її бувший
начальний вожд, Маршал
Йосиф Климентій Піл-
судський, уродився дня
5. грудня 1867. р. в Зу-
лові, в малому сільці

свенцяньського повіту у Виленщині, як четверта
дитина, а другий син Йосифа Вінкентія і Марії
з Білевичів, старого сенаторського литовського
роду.

Батько його, шанований і знаний з горожан-
ських чеснот, власник посілости й промисловець,
що виводився зі старинного роду литовських кня-
зів Гінетів, був в часі повстання в 1863. р.¹⁾ ци-
вільним комісарем Національного Уряду на Жмуді.

¹⁾ Оружне повстання в 1863/64 р. є одним з нечис-
ленних, але справді найвеличавішим явищем того роду
на просторі історії. Всупереч всякій матеріальній рахубі,
маючи проти себе силу трьох держав-окупантів, а за со-
бою тільки співчуття народів — польський нарід вхопив
за зброю, щоб скинути з себе зневажене ярмо. В тій
війні, що її ведено великим накладом духових зусиль,
поляків побито, а зискали вони тільки великі моральні

Переслідуваний російською владою мусів покинути те становище і з Ковенщини переїхав до Зулова.

Мати його, жінка незвичайних прикмет, гарний тип матері-патріотки з часів Січневого Повстання, мала на його характер і умовий розвиток могутній вплив. Під її дбайливою спікою формувалася душа дитини зразу на гарних родинних й історичних традиціях, багатих у спомини недалекої минувшини з останнього повстання, які часто оповідалося при родинному огнищі, а опісля, коли хлопець навчився читати, на творах польських національних письменників.

Дитячі літа Зюка — так пестотливо називано Йосифа — як також його рідні, могло би бути „сільське, ангельське“ — як він сам пише — як би не один скрегіт, скрегіт, що насуплював чоло батька, витискав сльозу з очей матері й глибоко вгризався в дитячі мізки. Тим скреготом були свіжі спомини про національну неудачу 1863—4. року. Її зміцнювало ще жорстоке переслідування Поляків і Литовців Росіянами у всіх проявах життя національного і релігійного. „Мати, непримирена патріотка, не старалася навіть скривати перед нами болю й розчарування з приводу упадку по-

вартості й багато досвіду для будучих поколінь. В 1863/4. р. повстанча Національна Влада крім військових сил, що були розкинені більшими або меншими відділами по цілому краю, розбудувала рівнож справну, законспіровану організацію цивільної адміністрації, що мала великий авторитет серед суспільності. Одним з таких комісарів Національної Влади був власне батько пізнішого Маршала Польщі.

встання — навпаки — виховувала нас, кладучи власне натиск на неминучість дальшої боротьби з ворогом Батьківщини“ — пише пізніше Йосиф Пілсудський. І тому в атмосфері гарячого патріотизму бурилася думка, дріжало серце й гартувалася душа будучого борця за незалежність Польщі. Часті вечірні розмови з дітьми кінчила Марія Пілсудська уступом з псалму Красінського: „Буде Польща в ім'я Господа...“, впоюючи в молоді душі дітей віру в незалежну Батьківщину.

В 1875. році, з причини господарських неудач, мусіла родина Пілсудських замешкати враз із дітьми у Вильні, де Зюка віддано до І. державної гімназії, що приміщувалася в мурах університету, повних гарних патріотичних традицій. В школі він переконався про правдивість оповідань матері. Там зустрівся він з Москалями, про котрих стільки наслухався, а котрі мали його вчити й виховувати; швидко зауважив їх облуду, завзятушу лютість, з якою вони переслідували кожний прояв польщини. В тій школі вперше виставлено його душу на пробу. Скільки мусів він пережити й перенести прикрощів, скільки упокорення, скільки разів мусів здобуватися на зусилля волі, коли огортав його гнів й обурення. Багато літ пізніше оповідав він, що довго опісля, коли в сні навідували його марева, то все прибирали подоби російського вчителя.

Але другою, правдивою школою, що в ній він жив цілою душею, був і дальше родинний дім, де зі своєю ріднею звирювався перед матір'ю зі своїх думок і досвіду. Марія Пілсудська уважала 11

якраз своїм найважливішим обов'язком матері-виховниці вироблювати в них самостійність переконання: „...від найраніших літ — згадує Йосиф Пілсудський — старалася розвинути в нас самостійність думки і збуджувала почуття особистої гідності, що в моєму умі формувалося ось як: „Тільки той варт назви людини, хто має якесь переконання і зуміє його без огляду на наслідки визнати ділом“.

І з її почину, вже у вищих класах, як самооборону проти зненавиджених професорів і виховників Росіян, Зюк враз зі своїм старшим братом, Брониславом, пізнішим ученим подорожником й етнографом, заложив самоосвітній кружок, що назвали його „Спуйня“. В ньому доповняли вони недостачі своєї освіти, особливо з історії і літератури Польщі. Тут, під впливом творів Б. Пруса, Ожешкової, Сенкевича, як і тоді заборонених, отже мало доступних творів Міцкевича, Словацького й Красінського, виринали мрії молодих хлопців, формувалися постанови.

Зюк був уже в 8-ій класі, коли по довшій хворобі, в силі віку, маючи ледви 42 роки, умерла дня 1. вересня 1884. р. його улюблена мати¹⁾. Який великий був її вплив і які глибокі почування мав до неї Йосиф, показує оцей уступ з його споминів:

„Коли я нахожуся в незгоді із самим собою, коли всі стають проти мене, коли довкруги мене

¹⁾ Похоронена в Сугінтах на Литві. Її тлінні останки, з волі сина, перевезено в 1935. р. до краю й похоронено на вічний спочинок на кладовищі Росії в Вільні.

підноситься буря обурення й закидів, коли навіть обставини є позірно ворожі моїм заміренням — тоді питаюся сам себе, якби мені ненька казала в такому випадку поступити, і роблю то, що уважаю за її правдоподібну думку, за її волю, вже не оглядаючися на ніщо...". А говорячи про неї, висказується: „кохана мамуся“. Смерть матері була для нього першим ударом, що зворушив його до глибини, викликаючи в нього переломові думки й рефлексії.

В р. 1885. складає він іспит зрілости та їде на медичний виділ Харківського університету на Україні. Там стає одним із найвизначніших представників академічної молоді, через що зараз на другий рік усунула його влада з університету. Тоді вертає назад до Вільна і тут веде далі працю серед виленської молоді, як впередше будучи ще на шкільній лавці.

Але Йосифови Пілсудському не було суджено довго вести цю працю серед молоді. Через необережність ім'я його попало в руки поліції і то в зв'язку з відкритим в Петербурзі, де тоді на університеті студіював його старший брат, замахом на царя Александра III., що його зорганізував Володимир Уліянов, брат такого пізнійше розголосного Леніна. Хоч ані Бронислав, ані тим більше Йосиф Пілсудський, не брали участі в організації того незрілого замаху, арештовано м. і. перше Бронислава, товариша Уліянова, а 20. березня 1887. р. Йосифа, що все перебував у Вільні. Його перевезено в 10 днів потім до Петербурга, замкнено в Петропавлівську твердиню, і хоч переслу-

хано його тільки як свідка, то засуджено його на п'ятилітнє заслання до східної Сибірі, що тоді було найвищою адміністраційною карою.

Вивезений з Петропавлівської твердині до Іркутська, потім до Кіренська над Леною, а врешті в р. 1890. до Тунки, пізнав він докладно душу російського народу. І тому оцінив ту безмірну небезпеку, що грозила Польщі зі сторони Росії не тільки з причини її військової і поліційної переваги, але також з причини впливу відемних первнів російського характеру й моральности.

В Тунці зближився він і опісля звязався чуттям любови з людиною, що відіграла могучу роль в остаточнім уформуванні його суспільного світогляду й незалежницької ідеології. Був ним — тоді 55-літній Бронислав Шварце, колишній член Центрального Комітету з перед Січневого Повстання (1863—5), що після відбуття вязниці в Шліссельбурзі (де зустрівся із живучим ще тоді польським незалежницьким заговірником листопадового повстання з 1830. р. — Валеріаном Лукасінським), по заслання й поновній вязниці в Томську, остаточно замешкав в Тунці. Шварце писав потім у своїх споминах, що першим, що по невдачі 1863. р. приніс йому з далекого краю відгомін нової боротьби за Польщу — був Йосиф Пілсудський, і в ньому саме передчув велике призначення. Тож дійсно батьківською опікою огорнув його, переказуючи йому своє гаряче почуття віри в Польщу й надії в її добру будуччину. „Старий мій приятель“ каже про нього багато літ пізніше,

[4] вже у незалежній Речіпосполитій Пілсудський.

Отже на Сибірі, після глибоких розважань задумав він перемінити по повероті до краю існуючі тоді, після розбиття першої по упадку січневого повстання революційної організації, т. зв. „Пролетаріату“, космополітичні соціалістичні кружки, що з їх діячами стрінувся на засланні, — у велике незалежницьке сторонництво. Таким способом хотів він виповнити порожнечу у невільному житті народу, якою був після повстання брак прямування до незалежного державного існування.

В 1892. р. вертає він до Вильна. Тоді та прогалина була вже на стільки заповнена, що застав він гурток людей, що виставили справу незалежності як політичний напрям. Власне тоді, в наслідок ухвали зїзду польських соціалістичних діячів в Парижі, повстало сторонництво, що з часом мало стати великим революційним обозом, а на своєму прапорі — поруч програмових кличів — виписало також незалежність Польщі. Знайшовшись у Вильні на роздоріжжі — маючи до вибору сільське життя або ту боротьбу за національну свободу, що про неї стільки говорила йому мати і щойн він присвятив стільки роздумування — він пішов без вагання тією другою дорогою.

Пілсудський вступає до виленського гурта Польської Соціалістичної Партії, що зєднала власне поодинокі соціалістичні гуртки в краю, перетворюючи їх в політичну партію, і стає незабаром одним із керманичів робітничого табору, а через те й одним із нечисленних співтворців П. П. С. В соціалізмі і в суспільній революції найшов він дорогу до поборювання російської влади

в Польщі, а в польському робітнику спостеріг ту непереможну силу, що нею мав збудувати незалежність Польщі.

І як Вожд повстання 1794. р. Т. Костюшко приодів хлопську сукману, щоб зазначити горожанську рівність тої тоді упослідженої верстви народу в службі Батьківщині, так і Йосиф Пілсудський, накладаючи на свої рамена робітничу блюзу, сягнув до тої невикористаної досі сили для святої служби. Тим вічно зажуреним і винужділим людям безпереривної праці вказав він ціль життя й труду, а показуючи їм ту високу ціль — боротьбу за державну незалежність і соціяльну рівність і гуртуючи їх в організовану суспільність — надавав їм мандат горожанства.

Він стався одним із організаторів того забутого польського народу. Як член першого Робітничого Комітету, як також пізнішого Центрального Робітничого Комітету, зразу з малою горсткою товаришів він узявся до напруженої праці, що мала з часом видати такі багаті плоди. Передусім зложено друкарню в забутих людьми Ліпнішках на Литві, бо відомо, що першою зброєю в боротьбі є друковане слово. Пілсудський враз із приятелями Станиславом Войцеховським, пізнішим Президентом Речіпосполитої й Александром Сулькевичем, що поляг як сержант І. Бригади Легіонів в 1916. р. на Волині, був редактором, а часто й кольпортером.

Та тиха праця, що однак широким відгомном обігла всі закутини Польщі, а в робітничій

16 груді розжарила вогонь жадоби боротьби з на-

сильником, тягнулася довгий час. Видавано багато відозв і часопис „Робітник“, що стався головним речником партії. Звільна прибували нові охотники до праці і вже літом 1895. р. перевезено друкарню до Вільна, а далше, в р. 1899. до столиці польського промислу, до Лодзі, що тоді була ще одним із найбільш тихих і спокійних робітничих осередків. В тому році Пілсудський оженився із Марією з Кроплевських Юшкевичевою, вдовою по інженері, що з нею стрівся кілька літ передше у виленській організації¹⁾). Шлюб молодих заговорників відбувся потайно у селі Папроце Велике, в Ломжинському повіті.

Побіч публіцистичної, пропагандивної і виховної діяльності посвячує Пілсудський багато уваги організації і зміцненню партії, що чимраз то більше висувається на чоло польського політичного життя. Досить часто їде за границю на наради, зїзди та міжнародні конгреси. В часі тих подорожей зближується з визначними чужими політиками, приєднуючи їх до справи незалежності Польщі. Одночасно в Лондоні в 1898. р. видає з обемистим вступом славний „Меморіал князя Імеритинського“, котрий — через відкриття властивого обличчя того генерал-губернатора Варшави, що йому угоді польські круги приписували приятні для Поляків почування — наробив свого часу стільки галасу. Те видавництво відкрило дійсну причину ніби то уступок Росії на користь польського народу, а саме діяльність революційного табору.

¹⁾ Вмерла в 1921. р., у Кракові, похоронена в Вільні.

І так ішла та тяжка праця над розбудженням польських душ. Від розкидування по краю відозв і часописів, що освоювали уми з новими, будь-що-будь відродженецькими ідеями і кличами та позискували багато рук до праці, треба було ступнево перейти до дальшого етапу. Треба було зближуючися щораз більше до мети, змусити суспільність наставляти голову за Справу, „стати око в око з узброєним ворогом“, треба було освоїти людей з небезпекою. З часом розпочалися травневі маніфестації в Варшаві і на провінції російської займанщини, що не раз кінчилися сутичками з поліцією і військом. Мали вони, як це було й перед січевим повстанням, розпалити вогонь і приготувати його до збірного почину.

Але тоді нагло ударив удар в партію. В 1900. році поліція викрила друкарню в Лодзі і в ночі з 21. на 22. лютого арештувала Пілсудського й його жінку, що в їх мешканні містилася та друкарня.

Той удар відчули всі дуже болючо, як страту Вождя. Не знали зразу, що почати, навіть найбільш гарячим опали руки.

Та той стан на щастя не тривав надто довго. Пілсудський вже мав тоді стільки приятелів і співробітників, що в короткому часі найшлися такі, що могли його хоч частинно заступити. Праця пішла далше, а цілою журбою сталося намагання видобути свого провідника з вязниці. При допомозі підступу удалося перевести його з Х. павільону варшавської цитаделі, де його замкнено, до шпиталю в Петербурзі, де мав він лічитися під полі-

ційним доглядом з удаваної хвороби. Звідсіля в ночі з 14. на 15. травня 1901. р. удалося Пілсудському при допомозі лікаря Володислава Мазуркевича утекти до Ревеля. Звідси через Ригу, Київ, де він провірив нову друкарню „Робітника“, через Полісся, де стрінувся в маєтності свого приятеля зі своєю жінкою, яку випущено з в'язниці за кавцією, а врешті через Замость та через великі ліси замойської ординації, передістався Пілсудський до Галичини.

Тоді виїжджає він за границю, але після короткого побуту, ледве кілька місяців, в Лондоні, де збігалася вся заговірницька праця еміграції і де перебували тоді провідники ППС, як: Витовт Йодко, Болеслав Миклашевський, Леон Васілевський, Болеслав Антін Єнджеєвський, вже в серпні 1901. р., отже в кілька місяців по утечі, ми бачимо його вже в Кракові. Там він знов взявся до праці, як один з її провідників. З Кракова в 1902. році ще раз їде до Лондону, по дорозі задержуючися в різних місцевостях в Німеччині, Франції і Швейцарії. У Швейцарії, у місті Фрибурзі, зближується Пілсудський до Ігнатія Мосціцького, з котри вперше стрінувся в 1896. р. на соціалістичному конгресі в Лондоні.

У тому часі можна вже було передбачити війну Росії з Японією. Та хвиля була дуже відповідна до викликання повстання на задах російської армії в Польському Королівстві. Загально сподівалися, що революція вибухне також і в Росії, що булоби очевидно дуже вигідне для польської справи. Але до того, щоб викликати по-

встання, бракувало передусім війська, зброї і грошей. А прецінь такий догідний час треба було використати за всяку ціну, щоб рушити польське громадянство із мертвеччини та положенням Польщі більше зацікавити вільні народи й держави Європи.

В тій цілі Йосиф Пілсудський приготував новий план. Отже передусім постановив він усякими силами не допустити до мобілізації в Королівстві, що мала тисячі польського народу вивести на далекий Схід, щоб там класти своє життя й проливати кров у чужій службі. Але він не найшов в народі достаточного розуміння, а японський уряд, до котрого Пілсудський звернувся, поїхавши в 1904. р. до Токіо, особисто за зброєю — в заміну за що обіцяв зробити повстання на задах російської армії, — не знаючи добре польської справи і збаламучений протиакцією Романа Дмовського, провідника угодного до Росії стороництва, що звалося Народною Демократією, тої помочі не дав.

В тих умовах недостачу військово вправлених людей і зброї Пілсудський поборов організаційною системою, що її спеціально придумав до тої цілі. А іменно він почав творити *Боеву організацію*, в склад якої входили малі відділи, зложені з кількох або кільканадцяти людей, вірних ідеї і готових на все. Ті відділи, кинені в різні сторони російської займанщини, виконували поручені їм завдання, а саме нищили військові державні об'єкти та атакували оружні військові російські сили. Одночасно пляновано цілий ряд ву-

личних маніфестацій у більших містах, головню в Варшаві і Лодзі. Перша така маніфестація, за-
кроена на більшу міру відбулася на приказ Піл-
судського в Варшаві, на Грйбівській площі дня
13. падолиста 1904. р.

Ця маніфестація була початком зновленої
оружної боротьби.

Революційне кипіння і філя робітничих страй-
ків, що огорнули Польщу під московською зай-
манщиною, витворили добру атмосферу для ак-
ції, що її придумав Пілсудський. Почали її знова
утворені в Варшаві, а від 1906. р. у Кракові, від-
діли узброєні в коротку зброю, бомби й вибухові
матеріали, куплені за гроші зібрані з трудом, пе-
реходячи граничний кордон, що ділив Галичину
від Королівства¹⁾.

Та однак помимо відваги боевиків і мимо ве-
ликих страт, задаваних Москалям, тяжко було чи-
слити на остаточну перемогу. Боевики гинули не
тільки в самій боротьбі, але також карано їх
смертю на публичних площах по містах і на уз-
біччях Цитаделі у Варшаві, докидаючи до книги
національних польських героїв нові численні
імена, на чолі з Монтвілем і Окшеєю.

Малі відділи, хоч і працювали в тісному
зв'язку зі собою, з часом однак вичерпані фізично,
а часто й морально, бо незначні успіхи їх праці

¹⁾ Виконавцями інструкцій і приказів Пілсудського
під тим зглядом були перш усього Йосиф Квятек, Боле-
слав Бергер, Александер Пристор, Валерій Славек, Ста-
нислав Єнджеєвські.

здавалося, підуть на марне, не можна було довго удержати при житті. По кільканадцяти місяцях надлюдської боротьби, перестріляні кулями ворога, почали ті сили маліти. Всі нитки рвалися в долонях, бракувало людей і засобів до боротьби і тому нарешті треба було їх занехати. Останньою такою битвою, що нею проводив особисто Пілсудський, була славна „боева акція“ під Безда-нами дня 26. вересня 1908. р. Діяльною тут була також пізніша друга жінка Пілсудського, Алек-сандра Щербінська.

Програна тієї „війни“ 1905—6. рр. виказала виразно, що методи революційно-террористичної боротьби не можуть дати бажаних вислідів на дальшу мету. Спричинюючи роздвоєння народу доводять вони в деяких середовищах до психічного заломлення, а навіть нераз до глибокої деморалізації у виді бандитизму, шпіонажу і т. д.

Пілсудський почав знова думати про інший спосіб боротьби. Бо був він переконаний і вірив непохитно, що тільки оружним зусиллям можна вибороти Польщі свободу.

В 1908. р. повстає у Львові кружок, т. зв. „міліційний“, що зєдинив людей, що визнавали ідеї Йосифа Пілсудського. Той кружок під проводом нинішнього генерала Казимира Соснковського, а тоді слухача львівської політехніки і боевика, одного з ближчих учнів і приятелів Пілсудського, займається студіями військової справи. Незабаром твориться таких кружків більше, а врешті повстає з них в травні того ж року

22 „Союз Чинної Боротьби“, як тайна військова ор-

ганізація. Ціллю тих людей сталася думка Пілсудського про будучу правильну війну із окупантами.

Балканська війна і зарисована поволи можливість російсько-австрійської війни, враз із гарячою агітацією незалежницьких гуртів, розбуджувала щораз більше серед польської молоді, серед робітників та селянства, замилювання до військового діла й пересвідчення, що тільки силою, зорганізованою на зразок правильного війська, можна привернути свободу Польщі.

Прихильників того переконання щораз то більшало і врешті треба було подумати про легальну форму для організації, що охоронило б заговорників перед оком шпигунів і поліції.

В той спосіб повстали в 1910. р. у Львові: „Стрілецький Союз“, у Кракові „Стрілець“, а в обох тих містах „Стрілецькі Дружини“, що були відповідником іншої братньої, хоч нераз і супротивної з „Союзом Чинної Боротьби“ організації „Армії Польської“, що находилася під впливами т. зв. „Зажевяцької Молоді“. Ті відділи закладаються в цілій Польщі: в Галичині явно, в Росії і в Німеччині тайно. Крім того вони повстають всюди на чужині, де тільки була в більшому числі польська молодь.

Йосиф Пілсудський бачив з радістю, що його думка і праця вінчаються щедрим успіхом, що Польщі все прибувають нові жовніри.

Всім тим організаціям улукшує життя „Тимчасова Комісія Сконфедерованих Незалежницьких Сторонництв“, що повстала в 1912. р., а мала завдання з хвилиною передбаченого вибуху війни

перебрати на себе політичне представництво в краю і за границею, статися Народнім Урядом. Одночасно повстає „Народній Скарб“, що збирає гроші на закупно крісів і військового виряду, а врешті на уряджування військових курсів. В 1910. році починається скавтовий рух, що розвивається з нечуваною силою між польською шкільною молоддю та заповідає стрілецьким кадрам знаменитий резервовий матеріал, тим цінніший, що зміцнений морально гарним скавтовим законом.

Зароїлися поля й ліси молоддю, переважно узброєною, що в кожне свято і вільну від занять пору спішила на військову науку.

Кілька разів відбувалися більші маневри, що на них поодинокі організації ділилися досвідом і знанням, а своєю справністю мали вплив на шляхетне взаємне суперництво.

Серед тих гарячкових приготувань надійшов 1914. р. Нечайно в липні вибухнула австрійсько-сербська війна. Зближається війна австрійсько-російська й німецько-російська. Досі, окупанти згідливі під оглядом поневолення Польщі, розсварилися між собою і виступили до смертельної боротьби. Настає очікувана всіми польськими патріотами і національними пророками європейська заверуха. В переддень виповідження тих великих воєн Йосиф Пілсудський, користаючи з деякої прихильности до його почину Австро-Угорщини, що очевидно задумувала використати для себе стрілецький рух, наказує мобілізацію стрілецьких організацій до Кракова, щоб негайно кинути на

24 поле бою незалежницький польський чин і поль-

ську волю. Постановляє отже передусім виступити проти головного і тоді найсильнішого ворога Польщі — проти Росії, що її упадок він передбачував уже тоді.

Стягає тисячі стрілецької молоді, котру умундуровує власна інтендантура в скорому темпі і узброює її позиченими австрійською владою крісами старої системи „Верндля“. Не зражені тим лихим узброєнням стрільці, вірні заприсяженій ідеї та повні довіря до свого Вождя Йосифа Пілсудського, ідуть на непевну судьбу, на вимріяну війну.

В ночі з 5-го на 6-го серпня 1914. р. вирушила з Кракова славна І. кадрова компанія, щоб вже рано переступити границі Королівства, як передня сторожа стрілецького війська. За нею широкою лавою того й слідуєчих днів пішли далші компанії, повні доброї думки й великих надій.

Ось так сповнилася тяжка праця Йосифа Пілсудського й його людей, що вложили стільки любови й душі в приближення тої хвилини. На польських землях по 50-ти літах від останнього оружного повстання появився польський жовнір, згуртований вокруг власного національного прапору.

За Пілсудським і його ділом висказалося ціле громадянство австрійської займанщини, т. зн. Галичина, даючи йому моральну й матеріяльну підтримку. Зате населення російської займанщини, а особливо її середущих провінцій, помилилося і дезорієнтоване злудним маніфестом начального вождя російських військ, великого кн. Николая, 25

що подавав Полякам деякі надії на утворення в рамках Росії автономічної держави, — захвало очікує становище. Також і Поляки німецької займанщини, наставлені ворожо супроти Німців, не все уміли зрозуміти далекосяглу політику Пілсудського. Звідси поважні непорозуміння й тертя в настроях суспільности, котра одначе мимо значних дільніцевих різниць висунула з посеред себе сильний незалежницький табор, що станув при Пілсудським.

Вже тоді, власне з причин оружного виступу стрільців, поглибився досить значно антагонізм між табором Йосифа Пілсудського і настроєним угодово до Росії сторонництвом, а власне згаданою вище Народною Демократією. Той антагонізм з часом перероджується у безоглядну внутрішню боротьбу, що триває через довгі літа серед польського громадянства.

Стрільці, що їх пізніше переорганізовано на перший полк піхоти Польських Легіонів, які повстали при кінці серпня т. р., переходили різні зміни. В серпні і вересні мають місце перші бої під Кельцями, потім над Нідою і Вислою, під Новим Корчином, Опатовцем й іншими місцевостями. Ті бої потягають за собою перші жертви, все ж таки болючі, бо прецінь стрільці — то велика жовнірська родина, що споріднилася братнім звязком через стільки літ вже передше.

Йосиф Пілсудський, іменований у вересні 1914. р. полковником і вождом I. полку піхоти Легіонів, не перестав бути головною постаттю в цілому таборі чинної боротьби. Він витривало ділив

долю й недолю своїх жовнів. В тяжких хвилях був для них приміром, не щадячи свого здоров'я і наражаючи себе в першій боєвій лінії. А вів не лише оружну боротьбу, але взявши в опіку ту горстку вірних собі людей, боронив їх від пере-

Й. Пілсудський в стрілецьких ровах.

слідування чужих і ворогів, котрих змушував до пошани й поважання себе й своїх жовнів-товаришів. Із заверухи європейської війни вивів він на історичну арену ту малу горстку жовнів, а з нею і свою Батьківщину. Тому жовнір платив

йому за це своїм серцем, полюбив його на рівні зі Справою, що їй проводив Вожд.

В грудні 1914. р. відділ Йосифа Пілсудського, що складався із шести баталіонів піхоти, двох швадронів кінноти й однієї батареї армати, переорганізувався в славну I. бригаду Легіонів, котрої завязком стали 1. і 5. полк піхоти та 1. полк уланів. Вожд її, іменований полковником-бригадіером, стався незабаром духовим вождом цілої стрілецької братії, розкиненої по широких фронтах на сході, на австрійсько-німецьких фронтах. Друга бригада¹⁾, а опісля і пізніше покликана до життя третя²⁾, що зазнавали особливих прикростей зі сторони австрійських властей, хоч і не оставали під розказом Йосифа Пілсудського, то горнулися під його моральний провід, шукаючи в його повній гідності й поваги постаті оборони в сумнівах, що нераз опадали ряди Легіонів.

В тісному співжитті Вожда і жовнірської братії Легіони перейшли тяжкі бої: Ляски, Кривоплоти, Ловчувек, Конари, Тарлів, Ястків, а врешті на Волині, що особливо багато жертв вирвали з посеред легіоністів. Однак Волинь стала тою жертвенною кровю, тим цементом, що злучив три бригади, які з різних сторін стягнулися врешті сюди на спільний „польський фронт“. Освячена кровю суцільність трьох легіонових бригад, що мусіли окупити ту сполуку тяжкими жертвами й блуканиною, — це був високого значення ви-

¹⁾ На неї склалися 2 і 3 полк піхоти. Боролася вона тоді в Східних Карпатах і на Буковині.

²⁾ 4 і 6 полк піхоти.

слід волинської кампанії. Від того часу ті відділи рамя при рамені повнять далі тяжку службу для справи незалежності.

Але мимо світлих перемог над Москалями, леґіоністи не могли діждатися плодів тієї своєї воєнної праці: повстання незалежної польської держави і поширення своїх никлих рядів у велику польську армію. „Союзники“ — себто Німці і Австрійці — заховувалися в занятій Польщі як у ворожому краю. Боліло це леґіоністів і засівало в їх душі знеохоту. Духовий Вожд воюючої Польщі — Йосиф Пілсудський — видячи, що австрійський уряд тільки обманює Поляків і зводить їх на манівці своїх власних державних інтересів, зажадав ясно поставити справу від Австрії і Німеччини що до будуччини Польщі, грозячи своїм уступленням. У відповідь на те уділено йому 26. вересня 1916. р. димісію. Був це страшний удар для польського жовніра-скитальця. Відібрано йому опіку в хвилях тяжких нещасть, відібрано йому віру в слушність і успіх його праці. Остав тільки один невідлучний товариш тих людей — надія на остаточну перемогу, яку мусіли здобути при допомозі оружжя і під проводом свого ґеніяльного Вождя.

Один тільки Йосиф Пілсудський видів майбутність спокійним і ясним зором. Він один оцінив вартість тієї нової муки, що на неї наразив „свої діти“. Приїхав до Варшави, де ще не так давно, після її заняття в серпні 1915. р. Німці не дозволили йому навіть замешкати, і став на чолі організованої ще від першого року війни, коли він передбачував вже такий кінець, тайної Польської

Військової Організації (ПОВ). Тут стягнулися його жовніри із давньої служби, тут зєдiniлося тисячі рамен, жадних боротьби з ворогом.

Але рівночасно із димісією Пілсудського зникнули ті зверхні вигляди прихильности, що нею мусіли наділювати його Австрійці і Німці. Хоч вони вже давно його боялися, то одначе з браку доказів мусіли заховувати бодай удавану прихильність. А тепер, коли він відкрив своє обличчя, коли за ціну польської крови зажадав признання незалежної Польщі, — не такої, яку проклямували Німеччина й Австрія власне 5. падолиста 1916. р., хочаби тим способом використати в занятому Королівстві резерви рекрутів, — але незалежної, великої, могутчої як перед століттями, — то супроти того всі його облудні союзники перейшли в табор явних ворогів.

Проте приймає він 10. січня 1917. р. уряд управителя Військової Комісії в Тимчасовій Раді Стану, щоб мати покришку для своєї дальшої праці. Одночасно приказує всю працю вкладати в ПОВ, до якої горнулися люди і вона зросталася в силу „як гриби по дощі“ в усіх дільницях Польщі, своїми впливами сягала до австрійської і німецької армії, а навіть до російської, де зєднювала військових Поляків у різні військові товариства й тайні союзи. Ворог скоро оцінив небезпеку тієї праці, але керуючися пасивною прихильністю з початку не протиділав тій організації, щоб краще прослідити, як вона розвинеться.

30 Але коли Йосиф Пілсудський відкрито заявився проти залежности від Німеччини, коли рі-

шучо спротивився творенню польського війська у рямах німецького мілітаризму і не згодився на слова присяги, якою було обумовлене порозуміння польського озброєння з німецьким на дальшу будучину, а врешті, коли 24. червня виступив із Ради Стану — несподівано, в ночі з 13. на 14. липня 1917. р. окупаційна влада зарядила на терені своєї окупації арештування провідників ПОВ¹⁾). А легіоністи, що відмовилися після вказівок Пілсудського дати присягу, були розброєні і призначені воєнними полоненими.

В тих тяжких переломових днях, коли неодному здавалося, що польська справа в безнадійному положенні, Пілсудський подав німецькому генерал-губернаторови у Варшаві Безелерови заяву, що хоче поділяти долю своїх інтернованих жовнірів. На другий день, 22. липня досвіта арештовано Йосифа Пілсудського й його помічника полк. Казимира Соснковського, вивозячи їх через Гданськ у глибину Німеччини, до твердині в Магдебурзі.

В Польщі стало пусто й глухо.

Легіоністи пішли до Щипюрна й Бенямінова на добровільну вязницю, багато їх приділено до австрійської армії і вислано на протиіталійський фронт. Пеовяки заповнили вязниці й цитаделю й табори полонених в глибині Німеччини. Тільки нечисленні, що вийшли ціло з погрому, почали

¹⁾ З поміж визначних Пеовяків арештовано тоді Валерія Славека, Адама Скварчинського, Станіслава Гемпля, Медарда Довнаровича, Вацлава Єнджеевича, Стефана Боровіча, Ігнатія Вондолковського і Петра Гурецького.

з трудом скріплювати знищене діло. ПОВ, що на її чолі станули як головний командант давний старшина 1. полку піхоти Легіонів полк. Едвард Ридз-Смігли, а як його шеф штабу капітан І. Бригади Юліян Стахевич, поволи відроджується по тих ударах і стається менше численною, але за те більше зєдиненою.

За те малі останки Легіонів перемінено в Польську Оружну Силу на теренах німецької окупації і на Польський Помічний Корпус в Галичині. Тим способом частина принайменше польських формацій удержала в руках кріси — аж до приходу кращих часів, мимо упокорення й трудів, мимо виповідження Польським Помічним Корпусом послуху по неславнім Берестейським Мирі (у лютому 1918. р.), що був новим розбором Польщі, і мимо переходу його під Раранчею на Україну, щоб получитися з існуючими там польськими відділами з давньої російської армії.

І надійшли — кращі часи — багато місяців пізніше, в гарячих жовтневих і падолистових днях 1918. р., коли вже не було царської Росії, що її розбила большевицька революція, і коли остаточно під впливом воєнного погрому завалилася сила Австрії і Німеччини.

Дня 5. падолиста 1918. р. повстав у Люблині перший зарис незалежної Влади. Цей Уряд іменував полк. Ридза-Сміглого генералом і Начальним Вождем Польського Війська до часу повороту Пілсудського. Ген. Смігли мобілізує ПОВ, що в ній найшлися майже всі давні легіоністи. ПОВ

32 разом із Польською Оружною Силою dokonали

розброєння Австрійців і Німців, здеморалізованих революцією, що вибухла в їхньому краю. Врешті в Кракові організується самочинно т. зв. Ліквідаційна Комісія, що переняла владу в Галичині. Правління перейшло в руки народу.

Творяться нові умовини, що з них повстає незалежна, без ласки чужих, будівля самостійної Держави. Дня 10. падолиста вертає до Варшави Йосиф Пілсудський, увільнений в наслідок німецької революції з твердині в Магдебурзі, і від того дня стає на чолі польського війська, своїх старих товаришів зброї й нових жовнірів у службі Польщі, тепер вже незалежної.

Ось тоді побачив цілий польський нарід в повній величі і зрозумів далеко передбачуючу думку Йосифа Пілсудського. Цей великий муж стану, організуючи незалежницьку змову, борючися в рр. 1904—8. з царатом, а потім кидаючи в серпні 1914. р. на вагу випадків стрілецькі відділи, передбачував погром Росії; а творячи в часі світової війни з початку під російською займанщиною, а потім в цілому краю могучу Польську Військову Організацію і дозволяючи себе в 1917. р. арештувати та вивезти до Німеччини, передбачував упадок Австрії й остаточний погром обох „центральных держав“.

Завдяки Йосифові Пілсудському із загального розгнuzдання, що йому підпали власне в тому часі займанські влади на польських землях під впливом неповідження на фронті і внутрішньої революції, почала виринати й опановувати положення свіжа, карна, овіяна гарячою любовю краю і сво-

бєди, віддана безгранично дорогому Вождови леґіоново-пеовяцька кадра. Суспільність врешті побачила, що для неї місце в таборі боротьби, в рядах національного війська.

Пілсудському відразу піддається „любельський уряд“, а рівночасно Регенційна Рада, що правила тимчасово маленькою провізоричною польською державкою, утвореною на підставі німецько-австрійського акту з 5. падолиста 1917. р., передає йому свою владу. Пілсудський стається необмеженим володарем народу, диктатором держави, що виринає із загального хаосу.

Дня 12. падолиста видає він перший розказ до війська:

„Жовніри! Обнимаю над вами команду у хвилині, коли серце кожного Поляка бє сильніше й живіше, коли діти нашої землі побачили сонце волі в повному її блеску. З вами разом переживаю зворушення тієї історичної години, з вами разом присягаю посвятити для добра Батьківщини і її горожан своє життя і свою кров...“.

Відтоді життя Пілсудського вповні покривається з історією відроджуючоїся, а потім відродженої держави. Як диктатор покликав він 18. падолиста уряд Морачевського, поручив йому приготувати конечні закони, що мали нормувати біг державного життя, а передусім покласти підвалини під сойм, що в його руки постановив зложити свою необмежену владу.

А праця не була легка. Коли з одної сторони всі забралися із запалом до творення конечних органів влади, коли польські охотничі війська з не-

звичайною посвятою видирали пядь за пядею батьківську землю від завойовника, внутрішні й зовнішні вороги намагалися здобути для себе як найбільші користи.

Але найболючішою небезпекою були власні, рідні крикуни. Кожний нараз почувся покликаним рішати про державні справи. Почалися спори і сварки, інтриги і зради малих людей, що у своїм обмеженім умі і кволій душі шукали аргументів до боротьби з Пілсудським, якого підозрівали о самолюбство і злу волю. В тій боротьбі противники Пілсудського послуговувалися часто підступними методами боротьби, методами нечесними, з великою шкодою для відроджуючоїся держави.

Треба було випробованих як із криці нервів Пілсудського, щоб не заломитися морально перед такою навалою труднощів. Уважаючи, що напружена „праця є найліпшим середником на крикунство“, він заявив, що не буде стріляти до земляків і спокійно видержував напади спрямовані на нього зі всіх сторін. Своім противникам прощав обиди, а вислідами праці заперечував їх клевети. Ця метода показалася спасенною. Поволи приходило опам'ятання, адміністраційна влада кріпшала, військо росло в силу. Пілсудський надзвичайно скоро перевів вибори до сойму, що його скликав на день 9. лютого 1919. р. і в руки його згідно із своєю заявою зложив дня 20. лютого свою необмежену владу.

Однак сойм славною ухвалою з того ж дня, т. зв. „Малою конституцією“ віддав йому далі по-
честь Начальника Держави, але вже як відпові-

дального перед соймом представника держави і найвищого виконавця ухвал сойму при допоміж уряду, покликаного „на підставі порозуміння зі соймом“. Сойм із дотеперішніх прав Пiлсудського задержав для себе „владу“ суверенну й законодавчу. „Мала Конституція“ стала головною причиною непорозумiнь на конституційному терені, що своїми наслідками сягнули аж до „травневого перевороту“ в 1926. р.

Помимо значного обмеження влади Начальника Держави, Пiлсудський, що як начальний вожд підчас війни мав необмежені управління, зумів доконати великих діл. Він розширив і зміцнив границі держави, відібрав улюблене Вильно від Москалів, що сягали щораз глибше по землі Речіпосполитої, і відігнав їх далеко на схід. У внутрішній політиці осягнув також успіхи великого значення, а передусім устійнив адміністраційну владу у цілому краю, при чім мусів упоратися з найрізнішими труднощами, що полишилися після законодавства займанщини. Але найбільше творчої праці вложив він у військо, в ту твердиню внутрішнього ладу й безпеки. Змобілізовані Певояки і Легіоністи разом з тисячами охотників заповнили ряди народнього війська; стягалися поволі з чужини військові відділи, зорганізовані з полонених і розбитків великої війни. Цими військами або особисто або через визначених собою провідників кермував він до перемоги. І для того жовніри з вдячності, як доказ своєї любови й довіря до нього, пожертвували йому найвищу від-

знаку військової почеси — гетманську булаву Маршалка.

Чи можна нині дати повний нарис діла, що його доконав Пілсудський і підчинені йому люди? Мине ще багато років, заки можна буде здобутися на безпристрастність і на підставі досі нам ще не знаного, а частинно ще недоступного матеріялу дати повний образ тієї доби польської історії.

Тепер можна тільки ледви начеркнути ті обставини, що зазначуються виразно на просторі останнього двадцятиліття і при їх допоміж можна радше інтуїційно оцінити міру геніяльності Пілсудського, котрий у своїй небуденній особистості зумів найти іскри, що розпалювали колись діла найбільших володарів, мужів стану і героїв польської минувшини.

Та не всі його ідеї і наміри далися досягнути. Нарід не все був здібний відчувати глибину думки того правдивого Вождя, що сягали в далеку будучину. Звідсіля походили не раз непорозуміння і спори з тією щоденною пересічною буденністю нашого життя, що йому так багато докучила.

Тим способом заломилася одна з найбільших політичних думок, що їх знає історія, а саме думка унії, що висунули її Ягайлони, а котра сталася підставою деяких великих політичних концепцій цілого світу. Прецінь Злучені Держави Північної Америки — це ніщо інше, як тільки унія дрібних держав, прецінь давня Німецька Держава — завдячує своє великодержавне становище лише злученню поодиноких союзних державок, а в останньому часі навіть і російські большевики оперли,

принайменше формально, свій уряд на унії численних національних держав, що повстали на руїнах російської імперії.

Пілсудський бажав воскресити ідею могутньої Ягайлонської держави, опертої на унії з Литвою і Україною. Вперше дав вислів тій думці у відозві до мешканців б. Великого Литовського Князівства, котру видав по занятті Вильна дня 22. квітня 1919 року. Вірний тій думці в р. 1920. в тісному порозумінні з Вождом українського самостійницького руху, Симоном Петлюрою, зорганізував він славний свій похід на Київ. Найкраще свідоцтво думки й намірів Пілсудського дає його відозва до українського народу видана 20. квітня 1920. р. і розплякатована в Києві та на українських землях, визволених від большевиків. Ця відозва була видана в українській і польській мові, а зміст її був ось такий:

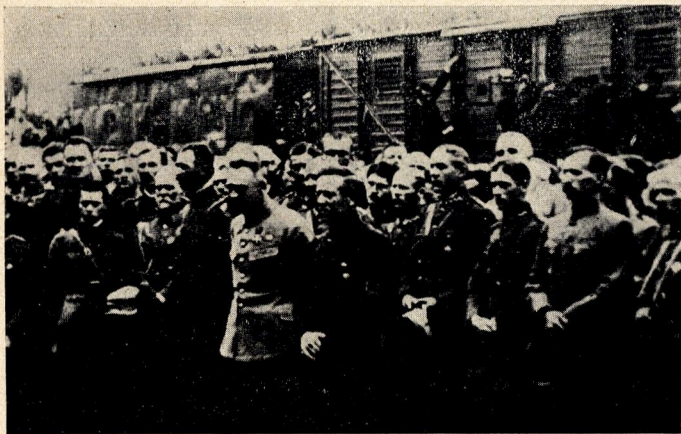
„До всіх мешканців України!

Війська Польської Речіпосполитої на мій приказ рушили вперед, вступаючи глибоко на землі України.

Населенню тих земель роблю відомим, що польські війська усунуть з теренів, замешканих Українським Народом, чужих наїзників, проти котрих повставав Український Нарід зі зброєю в руці, обороняючи свої оселі перед насиллям, розбоями і грабіжжю.

Польські Війська полишаться на Україні на час, потрібний на те, щоб владу на тих землях міг перебрати законний український уряд. З хвилиною, коли Національний Уряд Української Речі-

посполитої покличе до життя органи правління, коли на границях стануть оружні лави Українського Народу, що зможуть оборонити свій край перед новим нападом, а вільний нарід сам буде могти рішати про свою долю — польський жовнір поверне в границі Польської Речіпосполитої,

На залізничній стації у Винниці, травень 1920. р.
В ожиданні приходу делегації українського населення.

сповнивши почесне завдання боротьби за Волю Народів.

Разом із польськими військами вертають на Україну ряди хоробрих її синів під проводом Головного Отамана Симона Петлюри, що знайшли захист в Польській Речіпосполитій і поміч в найтяжчих днях проби для Українського Народу.

Я вірю, що Український Нарід напружить усі сили, щоб при допомозі Польської Речіпосполи-

тої вибороти власну свободу і запевнити урожайним землям своєї Батьківщини щастя й добробут, котрими буде тішитися, як вернеться до праці в часі супокою.

Усім мешканцям України без різниці стану, походження й віри, Війська Польської Речіпосполитої запевняють оборону й опіку.

Взиваю Український Нарід й усіх мешканців тих земель, щоб несучи терпеливо тягарі, що їх вкладає тяжкий час війни, — помагали в міру своїх сил Війську Польської Речіпосполитої в його кривавій боротьбі за їх власне життя і свободу“

(—) Йосиф Пілсудський, Начальний Вожд Військ Польських.

Подібну відозву до мешканців м. Київа видав ген. Смігли-Ридз. Наводимо її також у цілості:

„До мешканців міста Київа!

З наказу Головного Отамана Польських Військ Йосифа Пілсудського і на підставі згоди між Польським і Українським Урядом, а також при допомозі Української армії Польське військо прийшло, щоб визволити Вас від наїзду безправної большевицької влади і щоб дати можливість Українському Народу будувати основи свого Уряду.

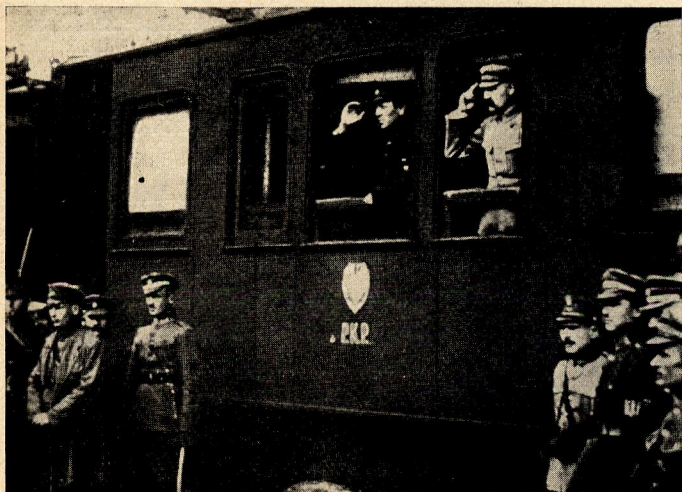
Бажаю, щоб можливо найскоріше, під ослоною моїх військ Влада Українська могла створити культурноправні варунки, які далиб певність громадянам за своє життя, спокій і за цілість свого майна.

Щоб дати можливість Українському Урядові
40 працювати спокійно і щоб залишити всі анархічні

виступи, вводиться мною в місті Києві стан військового часу.

Всякі викрочення проти військової влади будуть каратись безоглядно.

Сподіваюся, що ті мешканці міста Києва, якім дорогі спокій і цілість міста, допоможуть мені в цьому.

Київська виправа в 1920. р.

Стріча Марш. Пілсудського й Гол. Отамана С. Петлюри
в Станиславові.

Едвард Смигли-Ридз, Генерал-Поручник Командуючий Армією.

Київ, 9. травня 1920 року.“.

Нажаль, геніяльна концепція Пілсудського за-
ломила. Польська армія з діяльною участю
Українського Війська виборола ряд світлих пере-
мог і заняла Київ, але не знайшла серед місцевого, 41

мало освідомленого населення відповідної помочі. Протинапад большевиків з півночі через т. зв. „смоленську браму“ примусів польську армію до відвороту по цілому ряді кривавих і тяжких боїв. Большевицькі орди сунули все вперед, прямуючи у глибину держави й загрожували навіть столиці. Здавалося, що відродженій Речіпосполитій грозить нова загибля. Один крок ділив польський на- рід від катастрофи.

Тільки Пілсудський, як і не раз у своєму житті, не стратив віри у сили свої і свого народу. Злучивши довкруги себе всі життєздатні сили польської суспільности, зумів він зміцнити армію охотниками і здержати напір ворога, а рівночасно знаменито обдуманим маневром ударити на його зади і завдати їм остаточний погром. Росіяни, побиті на цілому фронті, просили мира. Битву під Варшавою, що розгорілася в серпні 1920. р., звану опісля „чудом над Вислою“, можна порівняти тільки з найбільшими битвами, які рішала польська зброя: з грунвальдською в 1410. р. і з битвою під Віднем в 1683. р.¹⁾.

Вона мала переломове значення для Польщі, але також і для цілої Європи. Зломаний в ній нищучий похід східнього варварства грозив загиблюю західньо-європейській культурі. Йосиф Пілсудський, щасливіший від польського князя Ген-

¹⁾ Цю подію впрочім підносили не раз визначні вожди, політики й історики світа. Один з них б. амбасадор англ. в Берліні лорд д'Альбернон, котрий мав спроби приглядатися зблизька тому змаганню двох культур, підносить у своїх памятниках ролю могутньої особовості Пілсудського і твердить рішучо, що в 1920. р. Польща врятувала Європу від заливу азійського варварства.

рика II. Побожного, котрий поляг під Лігницею в 1241. р. і від короля Володислава Ягайлонця, що згинув під Варною в 1444. р., а подібно як Ян Собеський під Віднем, — урятував Європу.

Безпосереднім вислідом перемоги в 1920. р. стався рижський мир, підписаний дня 18. березня 1921. р., що врешті устійнив східні границі Польської Речіпосполитої.

Але це не був одинокий вислід. Завдяки варшавській битві урятовано Виленщину, яку Москалі по перших своїх успіхах обіцяли віддати Ковенській Литві, а яку заняв і оборонив перед Литовцями ген. Желіговський, а також Горішній Шлеськ, де плебісцит, що відбувся в радіснім побіднім настрої дня 20. березня 1921. р., випав для Польщі користо. Але найважлишою користю щасливо закінченої війни був мир, що врешті дозволив народові почати систематичну внутрішню працю відродження на багатьох ділянках життя. В тих мирних відносинах законодатний сойм скінчив праці над конституцією, яку ухвалено дуже святочно дня 17. березня 1921. р. Тим способом Річпосполита одержала правну підставу, що мала упорядковувати все її державне життя. Після цього повинен був наступити час внутрішньої консолідації, загальної згоди і праці для добра народу.

Небагато людей завважило тоді недомагання нової конституції, як це бачив і відразу оцінив Пілсудський, котрий спостеріг в боротьбі і роздрібленні політичних сторонництв зародок загальної небезпеки для Польщі.

Після тієї конституції повнота влади припадала нібито народови, але в дійсності видирали її собі різні сторонництва, репрезентовані в соймі своїми клюбами. Аж по деякому часі суспільність прозріла глибше підложжя тодішньої політичної дійсности та правдиве обличчя і укриті цілі „авторів“ березневої конституції.

Тимчасом сойм, по ухваленні конституції і по полагодженні важніших державних справ, як прим. прилучення Виленщини, ратифікації кількох договорів як також ухвалення виборчої ординації, доходив до кінця своєї каденції.

Конець життя того першого польського сойму зазначився пересиленням, що його не можна було оминати з огляду на його наслідки. При кермі був тоді кабінет Поніковського. На одному із засідань Ради Міністрів Пілсудський виступив із острыми закидами проти політики кабінету, що довело до пересилення. Поніковський дня 6. червня 1922. р. зголосив свою димісію, котру Пілсудський прийняв, аргументуючи своє рішення konieczністю покликання сильного уряду в часі, коли внутрішнє й зовнішнє положення держави, головно у звязку із зближаючимися виборами до нового сойму, насувало багато небезпеки. Тоді Пілсудський при нагоді творення нового кабінету зажадав від сойму вияснення „Малої Конституції“ з дня 20. лютого 1919. р., а саме відносно тої точки, яка казала, що „міністрів покликуює Начальник Держави на підставі порозуміння зі соймом“. А рівночасно заквестіонував правність інституції, т. зв. конвенту сеніорів, непередбаченої ані зако-

ном, ані регуляміном нарад, а котра складалася із маршалка сойму і голов поодиноких партійних клубів. Та інституція, що не мала формального узасаднення, що при кожнім пересиленні почала відігравати рішаючу роль, привласнивши собі право визначувати прем'єра, представляваного Начальникові Держави до іменування, сталася головною причиною першого гострого конфлікту Пілсудського зі соймом.

Не місце тут докладно розглядати той спір, що з нього Пілсудський вийшов переможцем, бо сойм прихилився тоді до його становища. Треба тільки підкреслити пересвідчення, що в тому спорі лежить початок боротьби Пілсудського з правлінням соймових клубів, з т. зв. сеймократією, що особливо у другому соймі так болюче заважила на внутрішньому житті держави.

Нові вибори до сойму, що відбулися в падолисті 1922. р., не змінили його обличчя. Як попередній, так і той сойм не мав конечної до правління підстави, що уможливила б утворення тривалої і на здорових основах опертої більшості.

Пілсудський, чоловік праці, особливо журився будучністю держави, тому не прийняв жертвованої йому кандидатури на президента Речіпосполитої, бо той високий уряд безречна конституція обмежила майже виключно до репрезентування держави. Приятель Пілсудського Гавриїл Нарутович вибраний головно людским сторонництвом на Президента, в кілька днів по виборі впав від скритовбійчої кулі навіженця, омотаного демагогією, яку розвинули вокруг тодішніх подій преса і ре-

акційні сторонництва. Тоді вибір впав на Станіслава Войцеховського.

Трагічна смерть першого президента потрясла до глибини національне сумління, яке осудило гостро той замах, в рівній мірі злочинний, як і недорічний.

Тоді Пілсудський, все таки схильний дарувати провини, поповнені зглядом нього, що все вмів відноситися поблажливо до найгірших, навіть нікчемних нападів на свою особу, не хотів вже довше зносити дальшої співпраці з діячами відповідальними за тодішні випадки. То хоч сойм святочно ухвалив, що Маршалок Йосиф Пілсудський, як Начальник Держави і Начальний Вожд заслужився добре Батьківщині, він усунувся наразі д'затишку родинного огнища.

Він замешкав у Сулеювку під Варшавою і занявся літературною працею, посвяченою головнє історії війни з 1920. р.¹⁾). А хоч до політики цілком не мішався, то помимо нападів і очернювань своїх противників не лише не перестав бути пере-

¹⁾ Небагато осіб знало, що Пілсудський був визначним політичним й історичним письменником. Друковані давніше, переважно безіменно або під псевдонімами статті, меморіяли, більші твори не все були звязані з його прізвиськом; багато статей, а особливо прегарних споминів гинуло в забутті в дрібних або однодневних друках. Аж в останніх часах пригадали собі той пребагатий дорібок і видали його з почину Шефа Військового Історичного Бюра, ген. Юліяна Стахевича під йогож редакцією в збірному виданні творів Маршалка. Треба також згадати, що в 1928. р. Польське Історичне Товариство признаючи його заслуги на полі історії повстання з 1863/4. р., а особливо останньої польської війни, іменувало його своїм Почесним Членом.

довим чоловіком здорової частини народу, але якраз противно — в осамітненні його моральний авторитет зростав з кожним днем. Життя плило спокійно Пілсудському в Сулеювку, котрий стався місцем паломництва патріотів, що дійсно журилися долею держави.

Тимчасом положення ставало щораз грізніше. Сеймократія, що перед нею остерігав Пілсудський ще в 1922. р., з хвилиною, коли на чолі держави став чоловік найкращої волі, але слабкий, сталася скоро системою правління, що як поліп огортала всі прояви державного життя. Не щаджено навіть таких важних ділянок, як загранична політика і військо, а вже тереном найбільш згіршуючих явищ стала внутрішня адміністрація і скарб. Держава і її органи стали жировищем поодиноких сторонництв і їх діячів. Дійшло до того, що сторонництва немов би ділили проміж себе уряди й державні інституції, отже таке то а таке міністерство було в сфері впливів одної партії, а інше другої. Партії піддержували той стан речей, деморалізуючи урядників і понижуючи повагу влади у громадянстві.

Ситуацію погіршувала та обставина, що тодішні польські послы, що звали себе суверенами, себто пануючими, мали посеред себе багато анальфабетів і не доростали до висоти державних завдань та були податним матеріалом для корупції. Не один із них збагачувався на доставах і різних нечесних трансакціях.

Нещасливий процес повсталोї тоді інфляції, себто друкування надмірної кількості паперових

грошей без покриття в золоті, а тим самим обниження їхньої вартости, брак фахового приготування до опанування того явища, випадковість рішення, що місто того, щоб стримати той процес, навпаки його ще більше зміцняло, витворювали атмосферу пригожу для політичних і господарських кар'єровичів.

Ось як схарактеризував той стан Пілсудський:

„У відродженій державі не наступило відродження народу... Нарід відродився тільки в одному напрямі, а саме в напрямі оружно́ї боротьби, т. зн. під оглядом особистої відваги та жертвенности супроти держави в часі боротьби. Але в усіх інших ділянках я не найшов відродження. Безнастанні партійні й особисті сварки, якесь дивне розпаношення бруду і... переваги продажного нераз елемента. Демократичних свобод надужито в тій мірі, що можна зненавидіти цілу демократію. Партійний інтерес переважав понад все. Партії в Польщі множилися так сильно, що врешті стали незрозумілими для загалу. Все спрямовувалося проти кожного, що репрезентував державу“.

Вкінці всі ті здеморалізовані, продажні і згангреновані типи, не зражені невдоволенням народу, відважилися знова сягнути по владу.

Тоді Пілсудський, що не спускає бачного зору з перебігу випадків, остеріг президента Войцеховського перед наслідками такого поблажування і незарадности з його сторони, а коли хотів його наклонити до якоїсь мужеської децизії, щоб він не піддавався партійним впливам, той відповів, що хотів би дати опір партіям, але чує, що не пора-

дять. Положення домагалося скорого рішення, отже прийшов час на сильних людей.

Як в стільки переломових хвилинах, так і тепер, Пілсудський не завагався взяти на себе відповідальність. В 1926. р. дійшло до оружного зудару, до тзв. травневих випадків, що їх наслідком було уступлення уряду прем'єра Вінкентія Вітоса, як також пересилення на становищі президента Речіпосполитої, бо іменно Станислав Войцеховський, чуючися звязаним заприсяженою ним конституцією, проти якої виступив з отвертою боротьбою Пілсудський, зложив свою високу гідність.

Ось що сказав Пілсудський 29. травня 1926. р. до представників соймових сторонництв: — „Сойм і сенат мають надмір привілеїв і треба б, щоб ті, що покликані до уряду, мали більше прав... Дайте можливість тим, що правлять, відповідати за те, що зони роблять. Нехай Президент творить уряд, але без натиску партій. Це його право... Моею програмою є зменшення лайдацтв і пробивання дороги чесноті. Я жду, а запевнюю панів, що не змінюся. Треба перейти понад партійні інтереси, дати віддих державі і вибраному президентові“.

В тих сильних словах висказав той великий виховник народу, той сторож національної чести свою програму на найближчі літа. Ті, що твердять, що Пілсудський правив від травня 1926. р. без програми, нехай прочитають ті слова, висказані в кілька днів після його перемоги. Чи можна більш змістово і ясніше сказати про що йде? Прогнати торговців із святині, завести новий порядок

у Польщі, дати їй сильний і відповідальний уряд, скінчити з демаґогією, піднести повагу на зовні, піднести її маєстат понад інтереси одиниць і партій, а передусім піднести нарід з морального упадку, що в нього втягнули його руки різних „політиків“, карієровичів найгіршої сорти, що жирують на добрій вірі співгорожан — отце було програмою Пілсудського. Не бачити цього, значило не розуміти найпростішої й найочевиднішої речі.

А що сойм у своєму сумлінні поділяв думку Пілсудського про грізну ситуацію, що огортала Польщу, свідчить про це факт, що якраз нікого іншого, а тільки Пілсудського вибрав він 31. травня 1926. р. великою більшістю голосів президентом Речіпосполитої.

Однак Пілсудський того вибору не прийняв, хоч бачив у ньому злегалізування соймом докнаного замаху стану. А неприняття уряду президента умотивував він ось так: „Я не міг вибороти у собі забуття, я не міг знайти в собі і до себе довіря в тій праці, яку я вже раз робив, ані до тих, що мене покликали на той уряд. Надто сильно стоїть мені в пам'яті трагічна смерть убитого президента Нарutowича, котрого я не міг оборонити від тої жорстокої долі... Не можу також не ствердити, що не зумію жити без безпосередньої праці, а власне існуюча конституція працю від президента відсуває й віддаляє...“.

Тоді Народне Зібрання вибрало президентом мужа довіря і приятеля Пілсудського, проф Ігнатія Мосціцького.

Сам Пілсудський не усунувся від тої „безпосередньої праці“. З початку як міністер військових справ і генеральний інспектор озброєних сил, потім як прем'єр Ради Міністрів, а врешті у кількох з черги кабінетах своїх найближчих співробітників¹⁾ як міністер війни — він був рішучим чинником у найважливіших державних справах. Тішучися повним довірям президента Мосціцького й більшості народу, він виконував в дійсності владу над державою властиво без перерви від травневого перевороту до самої смерті. Ступнево, без поспіху, важучи кожний крок і кожне рішення, здійснював він свою спасенну програму, не дивлячися на інсинуації неприхильних, ворожих йому людей і таборів.

Тяжко ще тепер представити синтезу того недокінченого розділу сучасних нам випадків і перемін. Не можна теж піддати критичному розбору життя Вождя Народу в тому часі, коли знова, як в часі війни, воно було історією Польщі і коли його індивідуальність все ще тяжить над життям народу й долею держави мимо його смерті.

¹⁾ Від дня 13. травня 1926. р. були шефами Уряду: Казимир Бартель 15. V. 1926. — 4. VI. 1926., Казимир Бартель 8. VI. 1926. — 24. IX. 1926., Казимир Бартель 25. IX. 1926. — 30. IX. 1926., Марш. Йосиф Пілсудський 2. X. 1926. — 27. VI. 1928., Казимир Бартель 27. VI. 1928 — 13. IV. 1929., Казимир Світальський 14. IV. 1929. — 7. XII. 1929., Казимир Бартель 29. XII. 1929. — 17. III. 1930., Валерій Славек 29. III. 1930. — 23. VIII. 1930., Марш. Йосиф Пілсудський 25. VIII. 1930. — 4. XII. 1930., Валерій Славек 4. XII. 1930. — 26. V. 1931., Александер Пристор 27. V. 1931. — 9. V. 1933., Януш Єнджеєвіч 9. V. 1933. — 13. V. 1934., Леон Козловський 15. V. 1934. — 28. III. 1935., Валерій Славек 28. III. 1935. — 12. X. 1935. р.

Висліди праці Маршала Пілсудського й відданих йому людей в усіх ділянках державного життя такі великі, що його правління буде становити окрему епоху в польській історії. Остаточне устійнення валюти і зрівноваження бюджету, нечуваний зріст господарської видатности суспільности, створення власного порту в Гдині і торговельної фльоти, піднесення шкільництва, усправлення державної адміністрації, переведення багатьох важних суспільних й устроєвих реформ, піднесення значення Польщі на широкому світі — ось найважніші титули, що мусять найти свого історика. Але найбільш зусилля вложив він і тим разом в працю над військом і над реформою конституції, над піднесенням поваги уряду, над удороженням сойму, а врешті над уморальненням політичних обичаїв у суспільності.

Вже у перших місяцях зумів він перевести багато законів, що були важним проломом у конституції з 17. березня. Влада президента, дотепер цілком обмежена в користь сойму, дістала виразні й досить значні атрибути. Президент дістав право розв'язувати сойм перед упливом його каденції, а крім того великі повновласті до видавання декретів з силою закону. Тою дорогою видано чимало важних законів, що досі літами залягали в соймі. З інших конституційних реформ належить згадати тзв. бюджетовий закон, що точно означував час внесення прелімінаря до сойму й ухвалення його обома палатами. Із законів, що їх надавали державі декрети президента, вкажемо тільки на закон про шкільництво і закон, що вніс на про-

сторі цілої держави один одноцільний карний кодекс.

Уряд Речіпосполитої, що до недавна був маріонеткою в руках випадкової більшості, був позбавлений поваги і самостійності, цілковито узялений від настроїв політики, що безнастанно змінялася і через те не дозволяла вести якусь планову працю, стався суцільною, сильною владою, що вміла збудити до себе пошану і справді кермувала державним кораблем. Коли давніше переселення уряду були на дневному порядку, коли їх могла викликати ледви примха якогось провідника чи впливового члена клубу — уряд Маршала Пілсудського опирався передусім на довірі народу й Президента Речіпосполитої та не слухав легкодушної демагогії й партійного крикунства.

Уздоровлення сойму насувало найбільше труднощів. Березнева конституція, що на ній опер своє існування польський парламентаризм, стала причиною його занепаду. Значні користі із послування та численні посольські привілеї витворили касту фахових парламентаристів, „неторкальних“, невідповідальних, звичайно неробів, часом очайдухів, що жирували на наївності і добрій вірі народу. Очевидно, такий стан дискредитував в очах суспільности не лише поодиноких послів, але й саму інституцію сойму, котру — як казав Пілсудський, сам щирий прихильник парламентарного устрою — можна було собі раз на все зогидити.

Коли різні, нераз дійсно занепокоєні, а часто доморослі дорадники підсували більше або менше радикальні зарадчі середники, Пілсудський сто-

сував супроти тої тяжкої хвороби, що грозила гангреною, власну курацію. „Я не пішов дорогою октройовання, отже зломлення конституції... Мусить серед суспільности відбутися перелім устрою“ — сказав він зараз по виборах до третього сойму у р. 1928. Мав він тоді надію, що здоровий інстинкт суспільности переможе й витворить пригожі відносини для уздоровлення парламентаризму, конечної санації існуючих внутрішніх відносин у державі. Однак нарід омотаний партійною демагогією пішов і тим разом за дотеперішніми провідниками, що йшли до виборчої агітації проти Пілсудського... але з його іменем на устах! Хоч утворений Пілсудським виборчий „Безпартійний Блок Співпраці з Урядом“ провів до обох палат стокількадесять послів і сенаторів, то не дало то ще більшости до переведення конечної реформи. Мимо того Пілсудський рішився зробити спробу співпраці зі соймом. Однак соймова більшість місто тої співпраці виповіла війну наразі проурядовому клубови бльоку, а опісля й самому Пілсудському.

Відмовлено йому два рази диспозиційного фонду, призначеного передусім на боротьбу із шпіонажею і переворотною діяльністю в краю; одного із найзнатніших міністрів скарбу, найближчого його в тій ділянці співробітника, поставлено перед Трибунал Стану під нечесним замітом розтрати міліонових сум, хоч про них добре знали всі, що їх призначено на будову Гдині. Кількома дрібнішими потягненнями проти Пілсудського

й його міністрів зайшли врешті в такий лябіринт, звідки вже не можна знайти виходу.

Тоді утворено проти Пілсудського і його табору склад з цілої опозиції соймової більшості, від скрайної лівих до скрайної ендецької правиці. Коли однак тзв. Центролів, що повстав остаточно в червні 1930. р. на зїзді кількох сторонництв у Кракові, почав ширити анархію, що грозила державі катастрофою, перебралася міра терпеливості. Сойм на внесення Пілсудського як прем'єра Пан Президент розв'язав, а ряд послів-заговорників, що в той спосіб стратили привілей неторкальності, арештовано й ув'язнено, віддаючи їх під суд. Засуджуючий вирок Суду Речіпосполитої в процесі того Центроліву уявив злочинність його творців і діячів, що врешті отворило очі суспільності на куліси того спору.

Тісно з цілою тою боротьбою на терені парламентаризму зв'язане було зусилля Пілсудського, щоб уздоровити політичну обичайність.

Деморалізація і крикунство, що постійно всякало в суспільність, грозили щораз більше викривленням розвоєвої лінії народу, розбитого на більші і менші сторонництва, що не все мали свій виразник в парламентарних клюбах. Партійна заїлість почала поволі заслонювати вигляд на загальне добро держави, і ця сумна обставина могла вплинути на ослаблення в суспільності почуття державної рації стану, яка повинна стояти понад всіма партіями. Партійництво ставало знов звичайною постаттю публичного життя в державі. Грозу ситуації побільшили ще звироднілі методи полі-

тичної боротьби, що часто не мали нічого спільного із звичайною людською чеснотою.

Пілсудський постановив знищити в житті суспільности джерело того зла, що ним сталося те партійництво, і в тій цілі кинув клич згуртувати все, що здорове, добре в народі, у великому таборі довкруги себе.

Величава перемога, що її здобув Пілсудський при виборах до сейму в листопаді 1930. р., не лише дала підставу до переведення багатьох реформ у найрізноманітніших ділянках державного життя, але також ствердила, що польський народ ще не затратив здорового інстинкту, що має своє джерело у найшляхотніших його поривах.

Відтоді Польща поступає скоро вперед у всіх ділянках державного життя. З радістю і гордістю видимо щораз то нові здобутки не лиш у внутрішньому житті, в котрому боремося щасливо з наслідками повоєнної господарської кризи, що потрясла цілим світом, але також і в зовнішній політиці, котра зміцнює великодержавне становище Польщі. Особливо в заграничній політиці зростало значення польської держави з року на рік завдяки проникливій і вдатній ініціативі Пілсудського, що зумів відіграти поважну і деколи переломову роль у зміцненні світового мира. Загранична політика Польщі, що на неї Пілсудський мав постійно рішучий вплив, зискує на значенні і її сліди видні в уложенні взаємин між могутніми державами. Вона довела до великих успіхів, що ними є пакти неагресії заключені в рр. 1931. і 1934. з Росією і Німеччиною. Наслідки славної польської декларації

в Лізі Народів дня 13. вересня 1934. р., що відносилася до меншинного трактату, показують, що голос і думка Уряду Річипосполитої зискали такий авторитет, якого досі не було.

А в укладі внутрішніх відносин в державі: Хоч боротьба ще триває, хоч поліп партійництва ще досі борониться останками своїх сил за стан посідання, обоз Йосифа Пілсудського мимо його смерти єдинить щораз більші круги громадян, відданих ідеї державної Польщі. Позитивні висліди кільканадцятьлітніх урядів Пілсудчиків переконують навіть найбільше задурманених. Величавий успіх Народньої Позички, що за нею в 1933. р. звернувся до суспільности польський Уряд, показує на радикальну зміну настроїв. В розбудові державної будівлі бере сьогодні участь майже весь народ.

Пілсудський, як заповів дня 25. жовтня 1930. р. у промові, що нею мотивував свою участь у виборах до четвертого сойму, відвернув „карту історії зі сумними для нас спогадами і такою сумною минавшиною, щоб в майбутньому можна було вести працю над розвитком Польщі свободніше, легше і видатніше“. Ухвалені соймом дня 26. січня 1935. р. підстави нової конституції, котрі з днем 24. квітня 1935. р. сталися обовязуючим законом, що на ньому Пілсудський положив свій останній підпис за свого життя, зміцнюють нову еру в житті Польщі. Та нова конституція каже, що „кожне покоління обовязане власним зусиллям зміцняти силу і повагу держави“, що всі громадяни „повинні бути державі вірні, як також сповнювати совіс-
58

дані нею обов'язки“, що праця є підставою розвитку й сили Речіпосполитої, що прямуюванням держави є „злука всіх горожан у згідній співпраці на річ збірною добра“.

Хто не признає тих засад, хто до того історичного процесу, що його ми тепер переживаємо, ставиться негативно, той щораз то більше усувається поза скобки творчої праці для держави.

На чолі відродженого польського життя стояв все чуйний вожд і вчитель народу — Йосиф Пілсудський. На щастя картки історії Польщі, писані його рукою, не покажуть потомкам, що в праці і в зусиллях Великої Людини бракувало співпраці і спільного зусилля цілого народу...

тому зусиллі, що мало на меті зепевнити Речі-посполитій такий уряд, який за підставу існування все приймав би службу цілому народові і цілій державі, витривав Пілсудський аж до смер-

ти, переказуючи своїм ученикам і прихильникам дальшу реалізацію великої мети, що становить історичне призначення польського народу.

Смерть Йосифа Пілсудського, що наступила дня 12. травня 1935. р., була громом, що стряс цілою державою, вкриваючи її жалобою на довгі роки. У вирі великих випадків на державній арені не передбачено, що історична Немезіс приготувала Польщі найболючіший удар, який тільки можна задати народові, що видів у Пілсудським не тільки виховника й провідника, але й Вождя, що вів його до щсраз кращого майбутнього. Пан Президент Речіпосполитої у своєму маніфесті, що в ньому повідомляв горожан про смерть Великого Маршалка, так схарактеризував його незвичайні заслуги:

„Великим трудом свого життя будував він силу в народі, генієм ума, твердим зусиллям волі воскресив державу. Провадив її до відродження її сили, до визволення сил, що на них опреться майбутня доля Польщі. За велич його праці суджено йому було оглядати нашу державу, як живий твір, здібний до життя, приготований до життя, а нашу армію — окриту славою побідних прапорів.

Той найбільший на просторі цілої нашої історії Чоловік із глибини минулої історії черпав силу свого духа, а надлюдським зусиллям своєї думки відгадував майбутній шлях.

Не себе вже там видів, бо давно відчував, що Його фізичні сили вже означають останні посушення. Глядів і заправляв до самостійної праці людей, що на них мав спочати з черги тягар відповідальности.

Оставив народови спадщину думки, що дбає про честь і силу держави.

Той його заповіт нам живучим оставлений прийняти й двигати ми обов'язані.

Нехай жалоба і біль поглиблять у нас зрозуміння нашої із цілого народу — відповідальности перед Його Духом і перед майбутніми поколіннями“.

Тлінні останки Йосифа Пілсудського зложено з найвищими почестями й пошаною в тиждень по смерті в королівських гробах на Вавелі, а прашав його в імені осиротілої Батьківщини Президент Речіпосполитої ось такими словами:

„Королівським тіням прибув ще один товариш вічного сну. Його чола не прикривала корона, а його долоня не тримала жезла. А однак був Він Королем сердець і Володарем свободи нашої. Піввіковою працею Свого життя брав Він у посідання серце за серцем, душу за душею, аж врешті під пурпур Свого духа загорнув неподільно цілу Польщу.

Відвагою своєї думки, відвагою задумів, силою діла скинув кайдани з невільничих рук, безборонним виковав меч, границі нам вирубав, а прапори наших полків увінчав славою.

Зіпсутих неволею навчив боронити честі, воскресити віру у власні сили, горді мрії стягати з орлиного лету на землю і замінювати їх у тверду дійсність.

Дав Польщі свободу, границі, силу й пошану.

Своїми ділами будив у всіх по всі кінці Польщі іскри туги до величі.

А мільйони тих іскор з мільйонів сердець вертали розпалені любовю до того, що їх воскресив, аж стався Він ясністю, що сплинула на цілу нашу землю, і полумінню, що витоплює безцінний метал, що у скарбниці наших моральних вартостей залишиться від тепер на віки.

Велику спадщину лишив нам у спадку по собі той могучий Володар польських душ і сердець.

Почесть, що нею ми огортали Йосифа Пілсудського за його життя, нині змагається і буде міцнішати в Польщі з години на годину, а все

Нехай чолобитня складана сьогодні порохам Великого Поляка зміниться у присягу доховання вірності Його думці, що проникає в далеку майбутність. Нехай вона перекується в обов'язок берегти гордість і честь народу, нехай наша воля до твердої праці і боротьби з перешкодами загартується, а наші серця розгоряться великою Його любовю для Батьківщини.

При вороттях наших домівок поставмо вартових, щоб ми не зменшували безцінного скарбу чеснот, що він нам їх покинув, щоб ми нічого не втратили з Його великої спадщини і щоб ми Його Духові, що змучився журбою про долю Польщі, дали вічний спокій“.

Відтоді домовина у башті Срібних Дзвонів на Вавелі, де спочив на віки Йосиф Пілсудський, стала місцем паломництва, що ним весь Народ складає чолобитню тлінним останкам свого Вождя, висказуючи одночасно жаль, що неумолима доля діткнула його такою стратою.

На кільканадцять літ перед смертю, але в перечуванні її, сказав Пілсудський до своїх вірних жовнірів: „Мусите все памятати, що м о ж у, б о м у ш у; а колиб вам того м у ш у не стало, то пригадайте собі моє к а ж у“. Той наказ Вождя стався по його відході завіщанням для нас і для наших потомків. В цілій державі тепер при кожній нагоді віддавання почеси померших і поляглих польських жовнірів тисячі їх наслідників повторяє ось такі слова присяги: „Йосиф Пілсудський умер тілом, але духом живе поміж нами і жити буде вічно. Жиймо і робім так, як Він приказав“.

Волею Пілсудського було, щоб його мозок віддати Науці, а серце Матері. Волю ту виконано: мозок одержав Університет Стефана Баторія у Вильні й у Вильні на жовнірському цвинтарі на Росії зложено тлінні останки Матері, перевезені з Сугінт, а в Її стіп поставлено урну із Серцем Сина.

Над урною зі серцем Йосифа Пілсудського Пан Президент Речіпосполитої забрав ще раз голос:

„Знаємо, немає нікого в Польщі, щоби не розумів, як майже чудовим у красі свого змісту є акт, що ми його dokonуємо ось тут у Вильні нинішнього дня.

То, що було мрією поета (Словацького) сталося дійсністю:

„Нехай мої приятелі в ночі сходяться
І бідне моє серце сплять в альоесі
І віддадуть його тій, — що мені дала то серце,
Так матерям платить світ, що порох їм відносить...

З волі Маршалка Йосифа Пілсудського Його серце спочило у стіп Матері. Мрія поета сталася дійсністю. Не має в тому нічого дивного, бо Йосиф Пілсудський був цілим своїм життям, ділом і думкою — реалізатором наших мрій.

Він сам же сказав: „Коли Божий палець дотикає землі, на рівнинах виростають гори і димляться, горяча лява булькотить з нутра землі. І земля мати в болі, у потрясеннях родить людей,

А коли йдучи слідом за його думкою будемо старатися відкрити таємницю його власної величі, то стане нам безсумнівним, що джерелом тої величі було не що інше, як власне його Серце. Львине Серце — таке повне солодощі. Серце, що через нього перейшло стільки бур, блискавиць і громів і так велика міра чутливості.

Чудом і таємницею того Серця було, що воно стільки зуміло відчути і стільки полюбити.

Коли читаємо спомини Йосифа Пілсудського, то ударає нас і пориває той навал ритму чуттєвих переживань, безмежний у своєму багатстві різно-родности, свіжості й безпосередности.

Всі важні, дійсно суттєві питання він рішав серцем. Відношення до Польщі, рішення відносно власної праці ролі, відношення до правди: „Серцем вгризався я колись у правду“ — говорить він сам про себе. З могутності зворушення виросло зєдинення особистих почувань зі справами народу, виростав „романтизм мети“, получений з „позитивізмом засобів“, виростала „жадоба побіди“, виросло „глибоке щастя“, ревне й тихе, навіть по дитячому наївне, що плило з віри в ідеальні первні власної культури.

Чуттєві сили зробили з нього Великого Творця. Великі слова, як „честь“, відповідальність“, „жертвенність“ — були в його устах такі переконуючі, бо пересякнули живою кровю величезного джерела чуття. Він пережив любовю польську національну традицію в поривах ентузіазму і гордо-щів, під ударами огірчення й неповідження, в полуміні гніву, розпуки й зневіри, виковав уда-

рами Серця незломну надію. Його поривав образ людей, подібних до вулькану. „Ціле життя я борюся“ — каже сам про себе — „за пошану до того, що зветься перепорою, як чеснота, як відвага і як взагалі внутрішні сили людини“.

„Я все ненавидів слабкість“ — додає він і бриниться звироднілістю чуття в „сантимент безсилля“. Безмежно віддатися серцем вважає не тільки природним, але й конечним: „Душу візьми, душу дай“ — такою є його польська формула для Вожда.

Коли вглянемо в перебіг життя Йосифа Пілсудського, коли повертаємо картку за карткою, слідимо епізод за епізодом, діло за ділом, то стає нам ясно, що про ціле його життя рішає безкорисна любов Польщі.

Але побіч великих безкорисних почувань однаково великі й гарні його почування особисті. Не знає людська мова гарнішої чолобитні для матері від слів Пілсудського: „Коли я нахожусь в розгардіяші зі собою, коли всі є проти мене, коли вокруг мене підноситься буря обурення й закидів, коли обставини позірно ворожі моїм замірам — тоді питаю сам себе, якби мені Мати казала в такому випадку поступити, і роблю то, що вважаю за її правдоподібну думку, за її волю, вже тоді на ніщо не оглядаючися“. А на іншому місці каже: „І першою річчю, що її я візьму — це закон Матері“. „Мамине лоно, мамині пестоші, ніжні пестоші дитини, що їх вичуває серце матері і викидає зі себе, коли дитина будиться у тривозі, видить

66 над собою перший погляд схиленої матері, що гла-

дить дитину пестощами, щоб її успокоїти. Коли дитина сильніше зашльохає, мати кличе дитину, щоб її успокоїти, привязати до себе і плач здусити на грудях. І скільки-ж тих споминів, коли говорю про матері, скільки-ж споминів і милих переживань тягнеться до того, що мамине й миле“.

А побіч почувань для матері, які ж сильні його й ревні почування для дітей, для власних доньок й усіх дітей взагалі! Ми знали Його почування для близьких і Його любов до своїх жовнірів. Тут, на цьому місці і в тій хвилині — підчеркую ще одну його любов, а саме любов до Вильна, до Матері Божої Остробрамської — і „до любого міста, милих мурів..., що навчили любити велич правди“, „до міста-символу нашої великої культури і колись державної могутості“. Він одночасно стверджує, що „всю красу моєї душі Вильно пестило“, що „я тут учився привязуватися, учився думати й учився любити“.

Нехай іде по Польщі, нехай на все станеться власністю всіх сердець вістка, що це у Вильні, у стіп Матері ми зложили Серце Великого Її Сина“.

80 коп.
198 (1986)

РА

4690 ч

6962

СТЕФАН ПОМАРАНСЬКИЙ

Маршал
Йосиф
Пісудський

